

de zelfzwichter ²²

2 | 81

Bij de voorplaat

Dit is de achtkante korenmolen van het dorp Zandweer op Nationale Molendag 1981 gefotografeerd. De molen is in 1818 als grondzeiler gebouwd aan de oostzijde van het dorp.

In 1886 is de molen omhooggebracht. Het achtkant is met riet bekleed op een houten tussenstuk en met een stenen onderstuk.

De molen heeft twee zeilroeden met een vlucht van 18,50 m.

In deze goed onderhouden molen vindt U een koppel stenen.

Omstreeks 1945 zijn de daarvoor aanwezige pelstenen uit de molen gehaald en in 1946 zijn twee nieuwe houten roeden van de afgebroken zaagmolen van Ten Post op de molen aangebracht.

In 1961 is de molen door molenmaker Chr. Bremer hersteld en later (in 1967) werd de kap van een nieuwe bedekking voorzien door molenmaker Schuitema.

De grote restauratie kwam echter in 1975 - 76, toen de molen opnieuw door molenmaker Bremer werd gerestaureerd voor f 130.000,- .

Op 14 augustus 1976 werd de molen officieel geopend met meeleven van de gehele bevolking en met medewerking van o.a. de Grunneger Daansers.

Wilt U de molen eens bekijken? Dan kunt U informeren bij de eigenares, de gemeente Kantens, of bij vrijwillig molenaar R. Tuitman, Streeksterweg 6; Usquert. Tel. 05950 - 3211.

De zelfzwichter — jaargang 6, nummer 22

Redactie: B. Jongsma, Groningen
Derk Jan Tinga,
Groningen.

Vormgeving: Derk Jan Tinga

Druk: De Volharding, Groningen.

Redactieadres: Postbus 213
9700 AE Groningen

Dit is het adres voor alle post
bestemd voor de Vereniging Vrien-
den van de Groninger Molens en
de Stichting Groninger Molen-
vrienden.

'De Zelfzwichter' is het orgaan
van de vereniging en de stichting
en verschijnt vier keer per jaar.

In deze zelfzwichter:

Toen Epernon molenstenen produceerde	3
Snelle Ambtelijke Molenprijs	8
Excursie vrijwilligers	9
Poldergemaal bij Winschoten	10
De Koevorder water- en oliemolen	13
Nationale Molendag 1981	16
Lijst van draaiende molens	20
Gesprek met molenaar Offeringa	21
Molennieuws	24
Ode aan een instructeur	27
Over Molenverzamelingen	27
Oproep 1 & 2	29
Tipvane	32

de zelfzwichter

Redactioneel

Terugziend op nationale molendag 1981, kunnen we wel spreken van een erg geslaagde dag: het weer was zowel aangenaam voor de fietsers, die dan ook in grote getale op pad waren getogen, als voor de molenaars.

Wilde de wind 's morgens nog niet helemaal doorzetten, 's middags waaide er een aardig briesje uit oostelijke en zuidoostelijke richtingen.

Naar wat zo in het algemeen te beluisteren viel, hebben er die dag dan ook een behoorlijk aantal molens gedraaid in onze provincie.

Het bleek, dat als de molen in een fietsroute was opgenomen, het bezoek aan de molen over het algemeen hoger was als aan naburige molens, die dat niet waren. Hieruit blijkt, dat het aanbeveling verdient, van tevoren contact op te nemen met fietsverenigingen etc. over de te rijden routes, en te proberen daarin zoveel mogelijk molens op te nemen.

Volgend jaar dus even aan denken!

Redakteur(s) m/v gevraagd

Eén van Uw redacteuren, Derk Jan Tinga, heeft na de zomervakantie niet voldoende tijd meer beschikbaar om de Zelf-zwichter te kunnen blijven verzorgen. Het volgend jaar is voor hem namelijk een stagejaar, waarbij hij waarschijnlijk voor een tijdje naar het buitenland vertrekt.

Aangezien dhr. Jongsma (de andere redacteur) het werk onmogelijk alleen kan doen, verzoeken we hierbij onze leden eens na te denken of het redacteurschap misschien iets voor hen is.

Vereisten: enigszins thuis in de molen-wereld, goede mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid in de Nederlandse taal, kennis van het Grunnegers strekt tot aanbeveling, bereid enige dagen per kwartaal op te cfferen voor het typen en lay-outen van ons blad, eigen initiatief tot het garen van nieuws, in het bezit van eigen fiets of auto, basiskennis van het klein-offset procédé, het zelf kunnen ontwikkelen en afdrukken van zwart-wit foto's strekt eveneens tot aanbeveling.

Wij bieden: goede secundaire arbeidsvoorwaarden, o.a. het bezit van een elektrische typemachine, op vergaderingen koffie en koek, prettige werkomgeving.

Willen belangstellenden contact opnemen met dhr. Jongsma, tel. 050 - 164809 of Derk Jan Tinga, tel. 050 - 263821.

U kunt natuurlijk ook schriftelijk reageren: schrijf aan B. Jongsma, St. Jansstraat 17b, 9712 JM Groningen.

Wij zien Uw reacties vol spanning tegemoet!

Toen Epernon molenstenen produceerde

Het volgende stuk is overgenomen en vertaald uit het blad van 'La Fédération Française des Amis des Moulins', geheten 'Les Moulins'.

Wilt U meer over deze Franse zuster-organisatie weten, of wilt U zich ook bij hen aanmelden als lid:

het adres is: Boite Postale 113-16
75763 Paris Cedex 16.

Président van deze organisatie is Julien Verdier, 3 rue du Viaduc, 94130 Nogent-sur-Marne, France.

Epernon is een klein dorpje in de regio Eure-et-Loir, ongeveer aan de noordgrens van de Beauce, tussen Rambouillet en Maintenon, een dertigtal kilometers van Chartres, gesitueerd in een charmante vallei. Ze is onder andere beroemd om een belangrijke laag steen voor molenstenen, geëxploiteerd sinds de 19e eeuw.

Het Parijse bekken, de Brie en de Beauce bezitten belangrijke lagen molensteen, die midden in de grote graangebieden gesitueerd, praktisch al gebruikt zijn sinds het verschijnen van de molens.

In elk geval heeft de molensteen van Epernon, die gedurende lange tijd niet zo erg gewaardeerd werd, pas in de tweede helft van de 19e eeuw een aanzienlijke economische opbloei gekregen, want de keuze in de fabricage was toen verplaatst van de poreuze steensoorten naar de volle steen.

Dat verklaard, dat men twee ondernemingen vindt in Epernon, Chevries en Moulin, een fusie van negen bedrijven gespeci-

het transport van de stenen

aliseerd in molenstenen, sinds het ontstaan van de Société Générale Meulière (S.G.M.) in 1880, in de Ferté-sous-Jouarre. De bittere concurrentie die de fabrikanten opwekte tegenover elkaar te gaan staan, heeft in deze eeuw plaats gemaakt voor een onderlinge band om het beroep te behouden. Inderdaad was het gevaar reëel en behoorlijk groot. Een revolutionair en geperfectionneerd systeem voor het malen van granen met behulp van cilinders stond op het punt door het maalbedrijf te worden aangenomen. Het procédé werd geboren in Centraal Europa, terrein veroverend dankzij de economische en industriële opbloei van de 19e eeuw. Technisch gezien, stond de vervanging van de eerste porcelainen cilinders, kostbaar en breekbaar, door gegoten gegroefde ijzeren cilinders, met veel meer weerstand en industrieel geproduceerd tegen een lagere kostprijs, aan het maalbedrijf toe, haar industriële revolutie in de praktijk te brengen.

In die context moeten de molens zich verdedigen en hun hergroepering zou tot doel hebben een financierings-kapitaal te vormen, dat in de eerste tijd een commerciële ontwikkeling zou toestaan zonder voorafgaand voorbeeld, vooral in de richting van de export.

Het is dan ook in de tweede fase dat de wil om zich aan te passen aan de realiteit van een mechanische wereld in volle vlucht een nieuwe sector van activiteiten doet opbloeien, rondom het moeder-bedrijf van de Ferté-sous-Jouarre.

In Frankrijk bestaan nog maar drie grote bedrijven, die molens en houthouwen, fabriceren en verhandelen.

Epéronnet ziet zo op haar grond de filialen van de rivaal-bedrijven van de Ferté-sous-Jouarre verschijnen, de nieuwe Société Générale Meulière installeert zich dicht bij het station, om de mogelijkheden van het spoor te kunnen benutten.

De Société Duputy-Orsel, die ook een werkplaats aan het spoor heeft, ontplooit toch de meeste van haar activiteiten aan de uitvalsweg van het plaatsje, aan de route de Maintenon (de zgn. Vernot werkplaats). Nog iets later komt een derde onderneming, die 'stenen uit gedeelten' maakt, de Abrasienne, zich vestigen aan de

de rue de Cady.

Epéronnet was een groot centrum voor de steenwinning en al was de productie van molenstenen een belangrijke activiteit, het was zeker niet het enige produkt van de steengroeven.

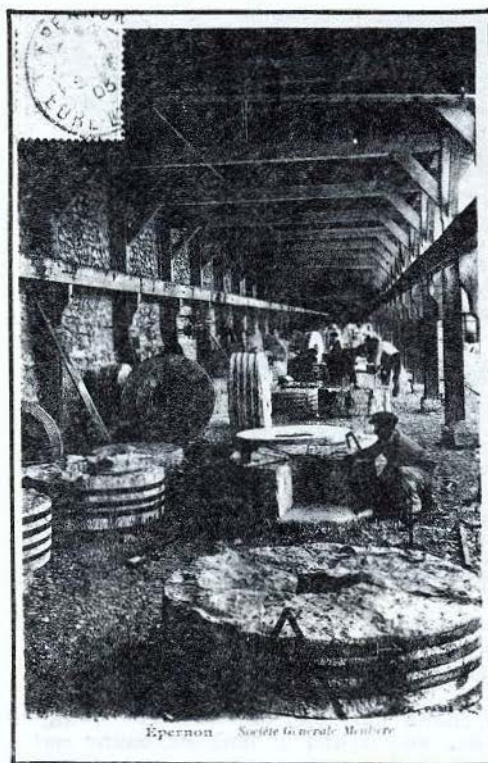
De zandsteen gaf ook aanleiding tot een belangrijke exploitatie.

De beide materialen waren totaal verschillend. De hardheid van de molensteen valt niet te vergelijken met de zandsteen die veel zachter en brokkeliger is. Ondanks vergelijkbare werkmethoden waren er slechts weinig zandsteenhouwers die aan de exploitatie van molenstenen begonnen, want het is waar, dat de molensteen uit de Epéronnet regio heel wat goedwillender heeft ontmoet: het is een helse steen, compact en puur.

Het houthouwen geschiedde in groeven in de open lucht, de steenlagen bevonden zich op diepten variërend tussen 3 en 12 meter. Ze hadden een gemiddelde dikte van 1/2 à 2 meter.

Het werk van de steenhouwers was erg hard, evenals het grondwerk, want bijna alles moest met de schop en het houthouwen gebeuren.

Je moest er een ijzeren gezondheid voor hebben en de aanblik

Eprenon - Société Générale Meulière

In een werkplaats

Saint-Hilaire van Arcouët, in de Manche, in de hoop daar enige graniet-houwers te recruteren.

Sjouwers, vooral stukwerkers, gehard door de inspanning en het zware werk waren het, je kunt wel zeggen van het soort, dat je beter niet voor de voeten kan lopen. Evenwel, evenals de mijnwerkers, waren ze trots op hun beroep. Zoals alle corporaties had de molensteenhouwerij tradities nog stammend uit de tijd van de gilden.

St. Léger, de schutspatroon van de molensteenhouwers, was vaak de aanleiding van feesten. Bij Dupety-Orsel verzamelde het personeel zich na de ochtendmis en werd er een geweldige maaltijd met wijn door de directie aangeboden, zoals het hoort.

Het ging heel anders bij de Société Générale Meulière, een jonge onderneming, die gebroken had met de oude gewoonten.

Met de dood van de oude tradities, drongen de nieuwe denkbeelden van de 19e eeuw in alle corporaties door.

Die woeste en geharde mannen, gewend aan slechte arbeidsomstandigheden, die nauwelijks droog brood verdienden, zonder hulp of bijstand ingeval van ziekte, waren bezield door een vrije geest gemengd met een soort anarchie.

Het beroep bleef er door beheerst en de steenhouwers deden mee

die de groeven boden leek wel wat op een strafgevangenis. Het werk in de ateliers was ook zwaar, alles gebeurde er met de hand.

Het houwen, het samenknitten van de stukken en vooral de afwerking, het aanbrengen van de bodemsels (of groeven), het gelijkmaken van de oppervlakte en vooral het billen, handelingen die verplichtten om het hoofd dicht bij de steen te houden, waarbij allerlei stof werd ingeademd, dat de verschrikkelijke ziekte silicose veroorzaakte.

De gevallen van silicose waren talrijk en het recruteren van gegadigden voor het werk was moeilijk.

De aanwezige kandidaten waren zeldzaam en om aan het werk het hoofd te kunnen bieden, probeerde men werknemers van de concurrent te krijgen, soms moest men zelfs nog verder gaan om arbeiders te krijgen en in het geniep probeerde men arbeiders van Brissgault-Garnier uit Cinq-Mars-la Pile aan te trekken, van 20km beneden de stad Tours.

Men wachtte ook bij de uitgangen van de werkplaatsen van

aan alle arbeidersstrijd en eisen van het begin van deze eeuw. Toch moet men constateren, dat, uitgezonderd de momenten van grote arbeidersstrijd, vooral tijdens de sociale strijd in 1909 en 1910, de vakbeweging er nooit in geslaagd is zich een plaats te veroveren tussen de arbeiders van Ferté-sous-Jouarre, vnl. door het individualistische denken van dezen.

In 1938 wordt er bij de S.G.M. een nieuwe directeur benoemd, de heer Colmont, als opvolger van de heer Trocha. Z'n hele leven heeft hij verder in dienst gestaan van de S.G.M., waarvan z'n oom, de heer Nollin, burgemeester van Jouarre, steeds hoofd van de afdeling beheer is geweest.

Begonnen in de onderneming als accountant, gaf de heer Colmont al gauw blijk van een groot dynamisme.

Ondanks de malaise in de molensteen-industrie heeft hij de onderneming meer dan 20 jaar geleid, gesteund door z'n vrouw. Ze wisten beide het vertrouwen van het personeel te winnen, perfect geïntegreerd als ze waren indat beroep, dat ze al lang lief hadden en kenden.

De S.G.M. exploiteerde 5 steengroeven, die de werkplaatsen van Epernon voorzagen van steen, en ook die van Ferté-sous-Jouarre. Er bestonden ook relaties met Italië en stenen werden naar de werkplaatsen van Baldeschi-Sandreani in Cantiano gestuurd. Op initiatief van z'n directeur werd sinds 1935 voor de S.G.M. van Epernon mechanisch materieel voor het graven en het transport aangeschaft; een graafmachine, een locomobiel en een platte wagen.

In Epernon produceerde men molenstenen van verschillende doorsnee, van zgn. 'franse steen' (met afmaallaag) en zelfs steen uit één stuk, tot aan de 'engelse steen', kleiner en met een complexere bouw.

De technologie van de montage en de textuur van de steen hingen af van het gebruik van de steen. Men hield vooral rekening met de eisen van de molenaars.

Epernon produceerde vooral stenen voor het malen van graan, maar ook voor het malen van cacao-bonen, mosterdzaad, kruiden, minerale produkten en chemische produkten.

Een export-politiek werd van vitaal belang, na de overwinning door de cilinder aan het begin van de eeuw op de molensteen.

De definitieve adoptie door de grote maalderijen van die nieuwe techniek, die hen in staat stelde grote hoeveelheden blank meel te produceren en vooral een groter rendement gaf, verplichtte om nieuwe markten te zoeken: de molensteenhouwerijen verkochten ongeveer 80% van hun productie in den vreemde.

Het station van Epernon was van groot belang en vele wagons werden bevracht met lading voor veraf gelegen gebieden.

De molenstenen werden beschouwd als ballast bij het laden van schepen.

De onderneming Dupety-Orsel had een bloeiende handel met tsaristisch Rusland. Na de eerste wereldoorlog werd de economische blokkade tegen Rusland haar fataal, want ze beroofde haar van een belangrijke markt. Ze bleef echter ondanks alles traditioneel, tot aan het einde alleen maar molenstenen produceren. Toch kreeg het dorp Epernon nooit z'n erkenning: alle molenstenen zijn gemerkt met het merk van Ferté-sous-Jouarre.

In 1940 drongen de duitse troepen Eperton binnen en bezetten de molensteen- fabrieken en installeerden zich daar. Ze verwoestten de onderneming Dupety-Orsel, vernielden in de loop ook het grootste gedeelte van de molenstenen, o.a. door het gat in de molenstenen als haard te gebruiken. De warmte van het vuur deed de steen springen, waardoor alle arbeid uit de werkplaatsen werd vernield.

(Laat dit trouwens een waarschuwing zijn voor alle doe-het-zelvers en andere mensen, die hetzelfde van plan zijn met molenstenen! De beste plaats voor een molensteen is nog altijd in een molen. Red.)

De S.G.M., die strategisch gezien niet van belang was, doorstond de bombardementen zonder al te veel schade. In die kriebieke periode werd de directeur, de heer Colmont, gemobiliseerd en liet hij alles aan z'n vrouw over. Die zag kans, ondanks grote moeilijkheden de werkplaatsen te verplaatsen. Ze reorganiseerde de activiteiten van de onderneming, weldra door haar echtgenoot, die ondertussen gedemobiliseerd was, afgelost. De binnenlandse markt is dan gereduceerd, de export teruggebracht, een zeker aantal stenen wordt nog naar Duitsland geëxporteerd. De oorlog was fataal voor de Dupety-Orsel onderneming uit Eperton, de S.G.M. gaat verder, maar haar situatie wordt steeds moeilijker.

In 1951 maakt de S.G.M. z'n balans op: het personeel van de Ferte-sous-Jouarre wordt bijna in z'n geheel naar huis gestuurd. Toch wilde de molensteen-industrie in Eperton nog niet sterven: ze overleeft nog enige jaren als Société de Construction d'Appareils de Meunerie (SOCAM).

De laatste opdrachten worden in 1958 uitgevoerd, dan is de slui-

ting definitief. Het is dan echt afgelopen. Nooit zal Epernon het vertrouwde geluid van de hamers meer horen, die alle uren van de dag begeleidden. De werkplaatsen van Dupety-Orsel zijn al ontwricht, verkocht in kleine stukjes bouwterrein. Nu zijn er alleen nog flarden van het bedrijf over, treurige overblijfselen van wat eens een grote werkplaats was, met z'n smidse, z'n oven, z'n depôt en z'n laadperron... De werkplaatsen van de S.G.M. en de directeurswoning bestaan op de huidige dag nog steeds. Eén van de portalen is nog versierd met molenstenen, een laatste blijk, van wat eens een welvarende tak van activiteiten was.

Ik bedank vooral mevrouw Colmont voor haar hulp bij de realisatie van dit artikel. Ook heb ik gebruik gemaakt van de zeldzame berichten, die de heer Colmont ons heeft nagelaten, verschenen in de regionale editie van de 'Parisien Libéré'. Dit verhaaltje is maar een bescheiden poging, iets van vroeger weer te geven. We zouden blij zijn, onze kennis op dit gebied te kunnen vergroten en we zullen dan ook met veel interesse nieuwe getuigenissen, die een beter begrip van die industrie teweeg kunnen brengen, ontvangen.

Foto's: Madame Colmont

Tekst: J. Beauvois

(Vert. D.J. Tinga)

Den Helder: Snelle Ambtelijke Molen Prijs

De gemeente Den Helder heeft tijdens de zgn. Windwerkdag in de Veemarkthallen in Utrecht de Snelle Ambtelijke Molenprijs uitgereikt gekregen. De organisator van deze dag, de Organisatie voor Duurzame Energie (ODE) vond nl. dat Den Helder de gemeente is, die tot nu toe het meeste voor windenergie heeft gedaan.

De prijs werd overhandigd aan wethouder C. Out. Voor het opwekken van elektriciteit voor het zwembad 'De Schots' heeft Den Helder nl. een windmolen gekocht met een wiekdiameter van 10 m. Het geheel is gemonteerd op een mast van 12 meter hoog en levert een vermogen van 22 Kw met een verwachte jaaropbrengst van 60.000 Kwh. De Kw is berekend op 15 cent. De gemeente vond niet alleen het besparen van energie belangrijk, maar ook dat ze een voorbeeld moest stellen voor particulieren, om aan te tonen, dat besparingen wel mogelijk zijn.

Tijdens deze 'Windwerkdag' werd ook een nieuw boekje over windenergie gepresenteerd getiteld 'Laat maar draaien', geschreven door Chris Westra. Dit boekje is o.a. te bestellen bij ODE, Postbus 801, 1000 AV Amsterdam. De prijs bedraagt f 2,-.

Het is een boekje van 20 blz. dat informatie geeft over: de werking van de windmolen, belangrijkste moleneigenschappen, over wat het allemaal gaat kosten, over in Nederland verkrijgbare molens, subsidiemogelijkheden, benodigde vergunningen etc. Alleszins aanbevelenswaardig voor mensen, die met plannen voor het bouwen van een molen rondlopen!

Excursie van de vrijw. molenaars

Zaterdag 21 maart j.l., zeven uur 's ochtends was het aantreden geblazen voor de excursie naar Noord-Holland, onder leiding van onze instructeur B. Dijk. We waren in totaal met 13 mensen, waaronder 4 die binnenkort examen moeten doen.

Vooraf voor de laatsten was dit min of meer verplichte kost, gezien de molentypes die we gingen bezoeken.

Onze eerste stopplaats was hotel Friesland, waar we 4 cursisten oppikten die op eigen gelegenheid gekomen waren. Na de oversteek naar het westen was onze eerste aanlegplaats een achtkante binnenkruier in de Schermer. We werden hier verwelkomd door Arie Buttermans, die ons tekst en uitleg gaf over 'zijn' molen, waarin hij druk aan 't werk was om er zijn woning in te maken. En als je dan 'De Onderneming' in Vierhuizen gewend bent, wat heb je dan een ruimte in zo'n poldermolen. We konden met z'n allen ruimschoots onder de kap rondlopen!

Na dit bezoek loodste onze gastheer ons door het drukke verkeer naar de westkant van Alkmaar, waar we een haspelkruis konden aanschouwen. Het was het haspelkruis van de molen van de Monnike-, Ravens- en Robonsbospolder.

Verder ging onze tocht naar de 'Schoolmeester', een zeskante papiermolen, die bemand wordt door onze gastheer Arie Buttermans. Dankzij een stevige maalwind waren we in de gelegenheid deze unieke molen aan het werk te zien. De molen had pas nieuwe kunststof zeilen, die zeer licht waren en goed bevielen. De cursisten mochten vier volle voorleggen, nadat ze de molen d.m.v. de voor ons ongebruikelijke kruihaspel op de wind hadden gezet.

We kregen een zeer uitgebreide rondleiding, waarbij ons uitgelegd werd, hoe van lompen papier wordt gemaakt. Te veel informatie om in het kort te vertellen, maar zo interessant en doorspekt met anecdotes verteld, dat een bezoek aan de 'Schoolmeester' zeer aan te bevelen is. Nadat we de stutvang zo vaak hadden opgelegd, dat we het beneden konden ruiken, werden de zeilen geklampt en de windborden weggehaald, waarna we op weg gingen naar de Zaanse Schans, waar we een bezoek brachten aan 'De Gekroonde Poelenburg', een paltrokmolen.

Vanwege het gevaar van het gaande werk is hij niet open toegankelijk voor het publiek. Als cursisten mochten we echter van boven, onder de kap, tot beneden, in de 'hel', deze prachtige molen bezichtigen.

Vooraf het gaande werk van deze molen is zeer leerzaam, vooral voor de examenkandidaten.

Nadat een aantal cursisten een potje mosterd van de mosterdmolen 'De Huisman' hadden aangeschaft, vertrokken we naar de laatste bezienswaardigheid: een wipmolen in Obdam. Ook dit was erg mooi, maar vooral interessant.

De molenaar maalde er wel mee, maar de vijzel was buiten bedrijf. Hierna gingen we weer op weg naar Groningen, waar we rond half negen aankwamen.

We mogen mijns inziens wel concluderen, dat we veel hebben gehoord en gezien, en dat zo'n excursie zeker voor herhaling vatbaar is, hetgeen als een compliment voor onze cursusleider Dijk kan worden gezien.

Namens de cursisten: B. Bosma.

Poldergemaal bij Winschoter Oostereinde

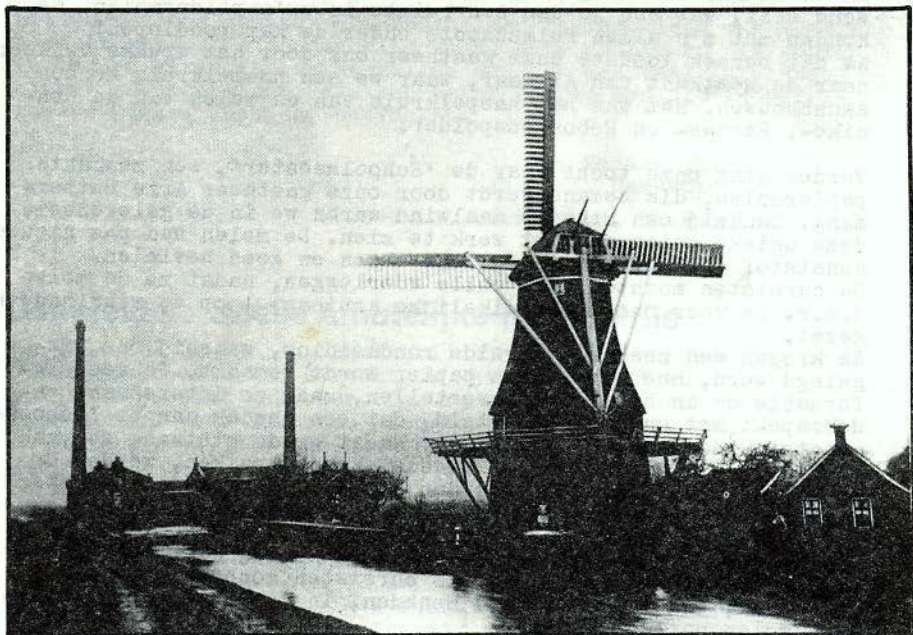
Aan de weg naar Beerta te Winschoter Oostereinde werden in 1803 twee grote poldermolens gebouwd om het Zesde Onderdeel van het waterschap Reiderland te bemalen.

In 1877 gingen beide molens door brand verloren en de zuidelijke werd door een stoomgemaal vervangen.

De grootvader van de huidige machinist, Marten van der Laan, bediende dat gemaal en eerst ook de molen. Ook diens zoon was machinist.

De noordelijke molen werd echter weer door een stellingmolen vervangen, zoals de voorganger ook was geweest.

In 1895 werd het stoomgemaal verdubbeld en U ziet op de foto de gezamenlijke bemalingsinstallaties.

In 1917 werd de windmolen echter gesloopt en in 1929 kwam er een elektrisch gemaal, dat tot 1977 dienst heeft gedaan.

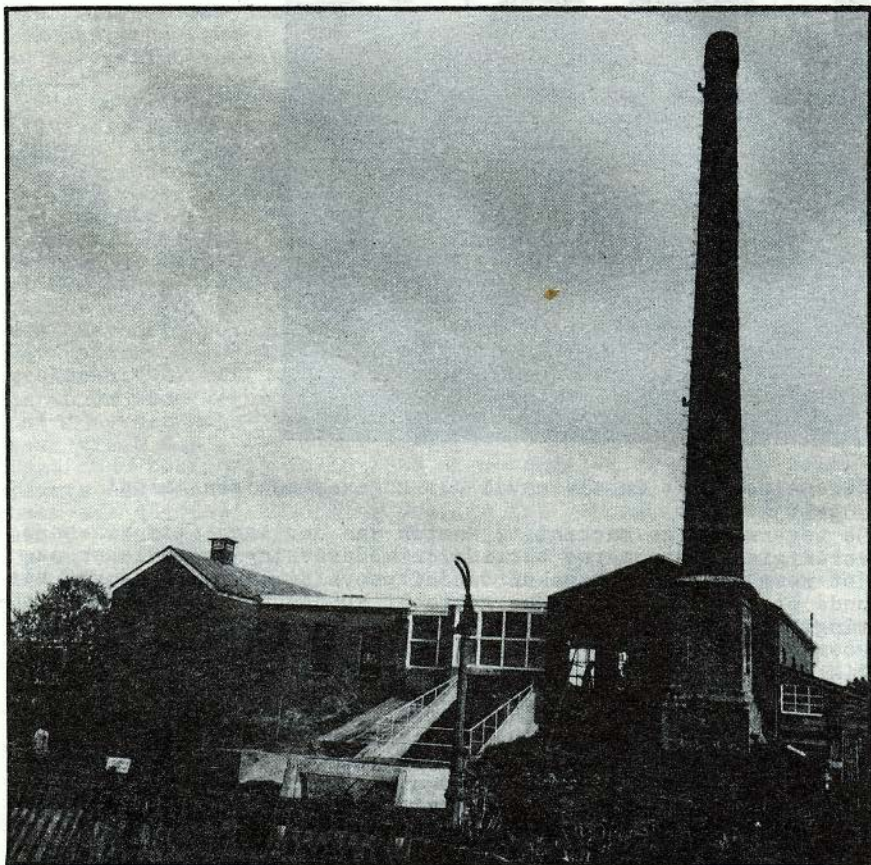
Eén stoomgemaal bleef echter bewaard tot op de huidige dag. Dit stoomgemaal is thans op de monumentenlijst geplaatst als laatste complete stoomgemaal in onze provincie.

De polder die vroeger bemalen moest worden, was 2000 ha groot en werd bemalen met drie vijzels.

Het stoomgemaal heeft in 1971 voor het laatst gedraaid, het complete mechanische gedeelte is echter nog aanwezig, zodat er eigenlijk elk moment mee zou kunnen worden gedraaid.

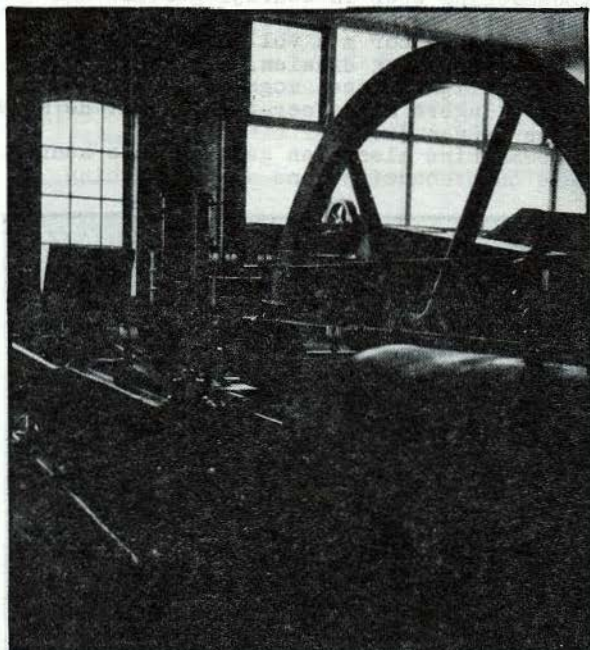
Er is zelfs een gloednieuwe vijzel in 1962 aangebracht.

Het probleem doet zich echter voor, dat de ketel van het stoomgemaal, evenals elke (stoom-) ketel in Nederland, geregeld gekeurd moet worden door de Dienst voor het Stoomwezen. Nu is dat op zich genomen natuurlijk geen enkel probleem, maar de ketel van nu dateert van 1935. Om de 2 jaar vindt herkeuring plaats en de grote keuring (waarbij de ketel ontmanteld moet worden) na de eerste 25 jaar en daarna na 40 jaar nog eens weer. Dit betekent, dat de ketel eigenlijk eerst opnieuw gekeurd moet worden, voordat de stoommachine weer in bedrijf gesteld kan worden. Er bestaat echter een gegronde vrees, dat de ketel bij herkeuring zal worden afgekeurd voor z'n volle atmosfeer-druk, zodat de stoommachine niet zal mogen draaien. Er bestaat echter waarschijnlijk wel een mogelijkheid om de ketel af te stellen op een lagere atmosfeer-druk, zodat de ketel misschien toch dienst zou kunnen doen. In dat geval zou de stoommachine misschien gedurig eens kunnen draaien, wat de algehele onderhoudstoestand van de machine

waarschijnlijk ten goede zou komen. Eventueel zouden er dan één of meerdere 'vrijwillige machinisten' kunnen worden opgeleid, evenals dat dit bijvoorbeeld nu het geval is met de vrijwillige molenaars, zodat er in de toekomst tenminste nog enige mensen zullen zijn, die het gemaal weten te bedienen.

Wat betreft de toevoer van water; deze kan zeer eenvoudig worden

geregeld, zodat in elk geval het zogenaamde 'rondmalen' mogelijk is.

De tegenwoordige machinist, Marten van der Laan (lid van onze vereniging), is gaarne bereid z'n medewerking te verlenen aan het weer maalvaardig maken van dit werktuig. Het beste zou het oude stoomgemaal dan onder gebracht kunnen worden in een stichting, die dan zorg zou kunnen dragen voor het behoud van dit, voor onze provincie zo unieke instrument.

Wist U trouwens, dat het gemaal te bezichtigen is? Een tochtje naar Winschoten's Oostereinde (langs de weg naar Beerta ziet U de hoge pijp rechts van U) is zeker de moeite waard, want deze stoommachine, eens een geduchte concurrent van de windmolens, boezemt nog steeds ontzag in, ook al door de hele sfeer, die de massieve metalen constructie uitstraalt.

En wilt U van tevoren een afspraak maken: het telefoonnummer van de heer Van der Laan is: 05970 - 13862.

Hij zal U graag door zijn domein rondleiden en U alles over het prachtige mechaniek kunnen vertellen.

De Koevorder water- en oliemolen

Van ons lid de heer R. Repko uit Groningen kregen we het volgende verhaal toegestuurd, opgesteld door diens schoonvader, de heer W.T. van der Leij uit Zuidlaren.

Over al 'het oude', dat geheel of gedeeltelijk in de loop der eeuwen is verdwenen, wordt toch nog veel verteld en veel geschreven en op deze manier kan niet enkel 't nu levende geslacht doch ook de na ons komende geslachten, zich toch nog een beeld vormen over de vroegere tijden.

Ook de tijd van de molens is zo goed als voorbij en de leden van de in alle provincies zetelende verenigingen van 'molen-vrienden' doen hun uiterste best ook van hun vroeger vak iets vast te leggen.

Ofschoon niet tot het gilde van de molenaars behorend, wil ik trachten iets van een vroeger bestaand hebbende molen op papier te zetten en ik voel mij hiervoor te meer geroepen, omdat het hier m.i. om een unieke molen gaat, want ik durf met vrij grote zekerheid te beweren dat er in ons hele land maar één olie- en watermolen is geweest en deze was in de provincie Friesland te vinden.

In de Encyclopedie voor Friesland leest men, dat er in deze provincie reeds vanaf 1550 molens in gebruik waren en hun aantal had begin 19e eeuw haar maximum bereikt: ruim 2400!

Hoe dit aantal is terug gelopen leren ons de volgende getallen: in 1957 waren er nog 11 industrie- en 69 watermolens in bedrijf.

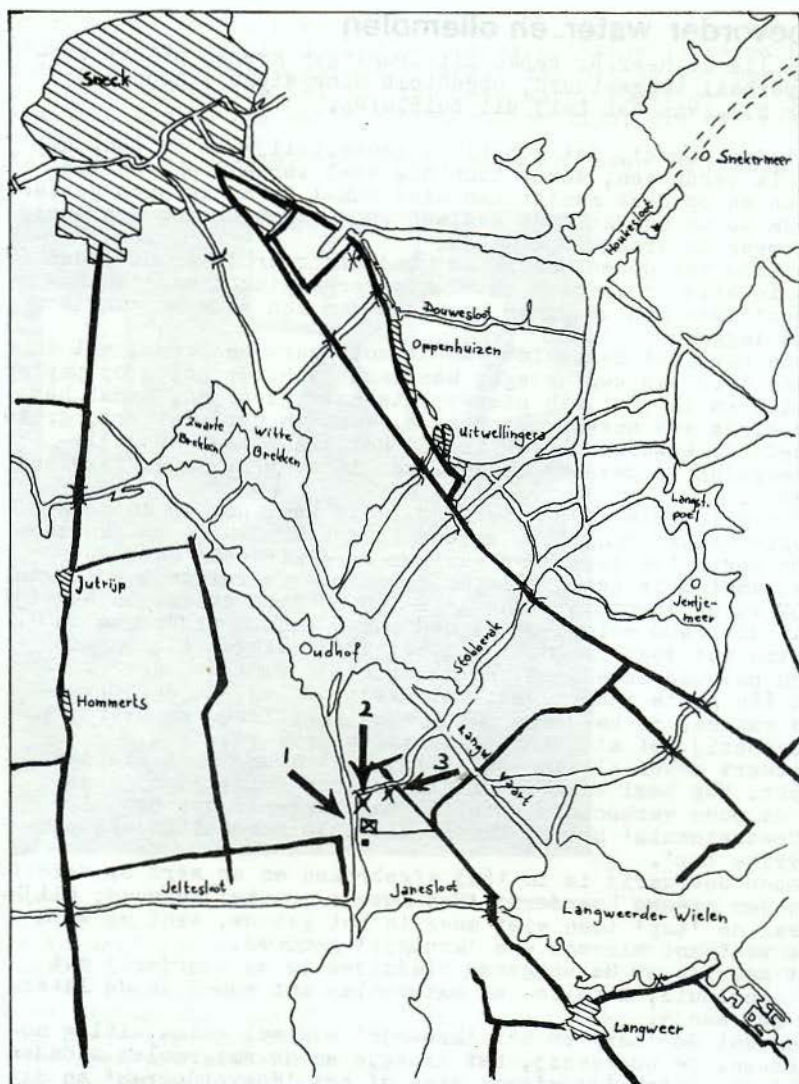
Eén van die 2400 molens heeft men zeker kunnen vinden in de buurt van het dorp Langweer. Al het land gelegen tussen dit dorp en de stad Sneek (ca. 8 km) stond 's winters onder water of was één grote ijsspiegel, met uitzondering van een oppervlakte van ca. 50 ha; deze kavel was ingepolderd en daarop was een boerderij met stelling-poldermolen gebouwd.

Dit dateert zeker al van vóór 1710, want toen is de boerderij verkocht. Nog heel vaak is dit in de loop der tijden gebeurd en in de oude verkoopadvertenties werd vermeld dat het hier het 'Coevoetshuis' betrof en dat dit huis berechtigd was met een 'vrije tap'.

Deze oude boerderij is in 1843 afgebroken en er werd op dezelfde plaats een nieuwe boerderij 'Het Koevorderhuis' gebouwd; blijkbaar was de 'tap' toen niet meer in het gebouw, want er werd aan de westkant hiervan een 'kroegje' gebouwd.

Op het kaartje op de volgende bladzijde is de boerderij met een 1 aangeduid, de olie- en watermolen met een 2 en de latere molen met een 3.

Ik meen dat de 'tap' en het 'kroegje' nog wel enige uitleg nodig hebben. De boerderij, het kroegje en de watermolen stonden aan het vaarwater 'de nieuwe weg' of het 'Koevorderrak' en dit water liep vanaf de Jeltessloot tot in het meertje 'Het Oudhof'. Al deze genoemde vaarwaters waren een onderdeel van de vaar-route Holland-Staveren-Groningen en deze route werd druk bevaren. Nu deed het feit zich voor, dat de schippers uit Holland, wanneer ze de Jeltessloot waren gepasseerd, hun verdere route 'in de wind' kregen en de schippers vanaf Groningen, na de passage van de Nieuwe Weg, daar ook 'in de wind' kregen en ieder moest dus juist daar wachten op een draaiende wind en hieruit kan

men constateren dat een 'tap' of een 'kroegje' hier toch een goede plaats had. Omstreeks 1848 werd het Koevordershuis weer verkocht en de nieuwe eigenaar werd T.S. van der Leij, notaris te Langweer en tevens secretaris van de Grietenije (gemeente) Doniawerstal. Zijn zoon uit zijn eerste huwelijk, T.W. van der Leij kwam hier in 1850 als boer wonen. De totale oppervlakte was toen 50.87.55 ha. Het is bekend dat de notaris in die tijd ook graanhandelaar was

en het duurde dan ook niet lang of hij liet in de watermolen een pletterij aanbrengen. Dat deze man over veel initiatief beschikte, blijkt wel uit het feit, dat hij in 1850 de bekende Workumer molenbouwer Johs. A. Bokma de opdracht gaf in de molen 'een olijwerk' op te stellen en zo bleef de molen niet enkel een watermolen om het overtollige water uit de polder te malen, maar werd toen tegelijk 'een industriemolen', het werd een oliemolen!

En het is deze binding van functies welke de Koevorder olie- en watermolen voor ons land uniek heeft gemaakt.

In 1882 is de notaris overleden; zijn zoon T.W. werd de eigenaar van de boerderij en een zoon uit zijn tweede huwelijk, W.T. van der Leij kreeg de molen in zijn bezit.

Hoelang deze dubbele molen-functie toen nog heeft bestaan, is niet precies na te gaan. Waarschijnlijk is er tussen beide erfgenamen enige onenigheid gerezen, want de boerderij-eigenaar heeft een nieuwe watermolen met een huis voor de molenaar aan de Hoitesloot laten bouwen.

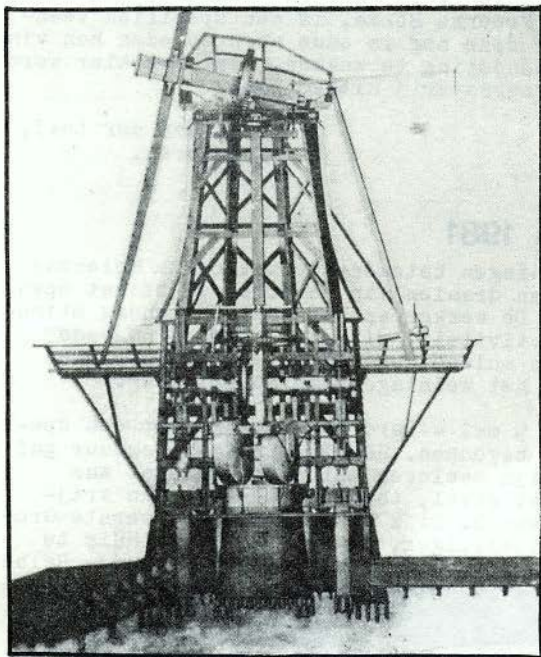
De functie van de oliemolen bleef bestendig tot 1893.

Toen werd een stoommachine met een stoomketel achter de molen geplaatst en ook deze windmolen was toen buiten functie.

De stoom-olieslagerij bleef tot 1907 hier draaien en toen werd besloten een nieuwe olieslagerij te Langweer te bouwen.

De boerderij en de molen waren enkel via het water te bereiken, en dit is zo gebleven tot 1940.

De zeer fraaie tekening, 'Profil van de Koevorder Olie- en Watermolen' is te bezichtigen in de Workumer Oudheidkamer.

De „Aurora“

De later gebouwde poldermolen werd 'Aurora' genoemd; het huisje voor de molenaar, Evert Freerks Bokma, is een specifiek veen-gravershuisje, zoals men deze nog in oude veengebieden kan vinden; dit hoeft geen verwondering te wekken, want ook hier werd in vroegere tijden de veengraverij uitgeoefend.

W.T. van der Leij,
Zuidlaren.

Nationale Molendag 1981

Ook in de provincie Groningen betekent de Nationale Molendag het zo veel mogelijk doen draaien van de molen en/of het open stellen voor bezoekers. De werkgroep Nationale Molendag stimuleert deze jaarlijkse activiteit; dit jaar voor de negende keer. Vele aangeschreven moleneigenaren en molenaars plagen graag mee te werken aan het welslagen van de molendag.

Deze keer - op zaterdag 9 mei - werd in Groningen op een speciale wijze de molendag begonnen. Het Provinciaal Bestuur gaf weer actief blijk van zijn meeleven met deze dag. Dat was overigens ook in 1978 het geval, toen de opleider van vrijwillige molenaars, de heer B. Dijk te Aduard en de eerste Groninger gediplomeerde vrijwilliger, de heer H.E. van Huis te Garnwerd, in cafe Hammingh te Garnwerd door gedeputeerde Halbe Kuipers in het zonnetje werden gezet.

Nu begon de molendag te Zuidwolde, bij 't Wit Meulentje, ook wel 't Witte Lam genoemd, maar dat is eigenlijk de naam van

het vroegere poldertje. Na negen uur begonnen zich mensen bij deze poldermolen te verzamelen, onder meer van de Molenstichting Hunsingo en Omstreken, de Provinciale Voorlichtingsdienst, de Provinciale Groninger Molencommissie en de pers.

Maar toen gedeputeerde Ina Martens, gekleed in een 'molen-overall' was aangekomen, werd spoedig bevestigd dat deze keer vooral aandacht werd gevraagd voor de rol van de vrouw in de molenwereld. Mevrouw Martens betrok in haar toespraak de aanwezige dames H. Dijk - Rienks en Enna Berghuis.

De eerste is molenaarster van de watermolen 'De Eolus' aan het Aduarderdiep. Terecht werd gesteld dat vrouwen hun rol in de molenwereld even goed kunnen volbrengen als mannen. Genoemde vrouwen hebben dat ook wel bewezen.

Mevrouw Dijk - een molenaarsdochter - heeft de Eolus volledig in haar macht. Dat toonde zij ook al eens aan tijdens een uitzonderlijke storm, terwijl haar man door ziekte niet van zijn bed kon. Zij wist toen de woest draaiende molen te bedwingen, Hetgeen voor de Vereniging De Hollandsche Molen aanleiding werd tot het toekennen van een oorkonde.

Gedeputeerde Ina Martens bekijkt samen met Enna Berghuis het cadeau.

Enna Berghuis is tot nu toe de enige vrouwelijke gediplomeerde vrijwillig molenaar in deze provincie. De Molenstichting Hunsingo en Omstreken, die onder meer 't Wit Meulentje bezit, is met Enna's werk ingenomen, want het gezegde 'stilstand is achteruitgang' geldt zeker ook voor molens.

Enna's voorbeeld verdient navolging. Mevrouw Martens overhandigde als blijk van waardering een ingelijste constructietekening van 't Wit Meulentje en een tweede exemplaar om in de molens ten toon te stellen. Vervolgens ging de vrijwilligster om half tien de vang lichten. Het was op deze prachtige, maar wat windstille morgen nog even spannend of de molen zou gaan draaien. Maar met wat aanduwen van de wieken met handkracht ging het lukken.

Mevr. Dijk en Enna

Andere molenaars waren door schriftelijke kennisgeving van de Provinciale Groninger Molencmmisssie er van op de hoogte gesteld, dat dit het startsein voor de Groninger Molendag was. Bovendien had de pers hier aandacht aan besteed. Inderdaad gingen tientallen molens toen draaien en ze konden er de gehele dag mee door gaan, want de wind wakkerde wat aan. Het werd hier in Groningen een zeer geslaagde molendag. In vele dorpen of in het polderland gaven de zwaaiende wieken een tintelend effect in het wijde Groninger land. Bovendien werd op vele molens gevlagd, of waren ze feestelijk versierd. Meer dan tevoren gingen de belangstellenden de molens bezoeken, zeker dubbel zoveel als voorheen. De dorpskorenmolens trokken vaak zo'n vier- à

vijfhonderd bezoekers. Onder hen waren vele fietsers. Het was immers weer een molen- en fietsdag! De Provinciale Sportraad had in overleg met de Vereniging van Vrienden van de Groninger Molens de fietstochten zo georganiseerd, dat molens als controle-posten fungeerden. Zo zagen we bij de 'Grote Geert' in Kantens, dat wethouder De Boer het druk had met het stempelen van de kaarten.

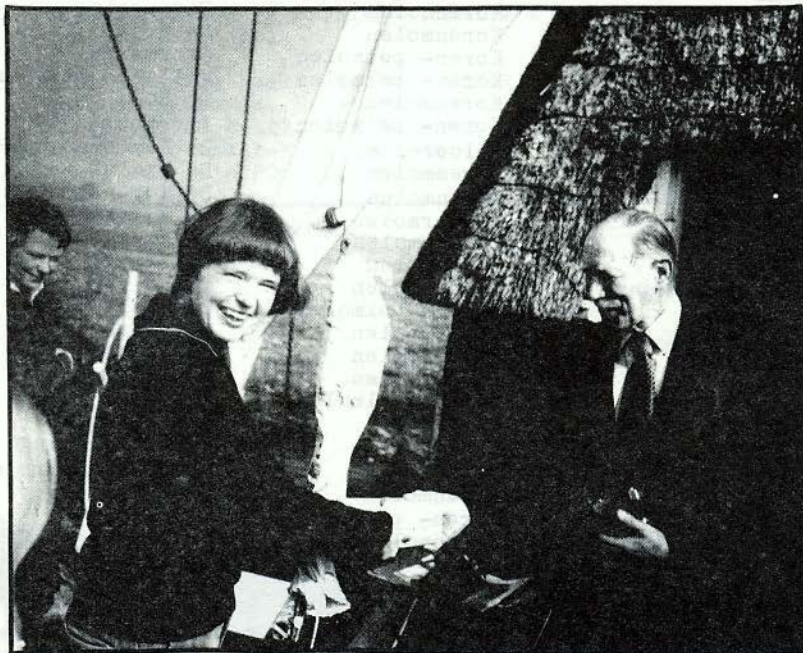
In het algemeen is duidelijk dat de laatste jaren de belangstelling voor molens groter is geworden. Ook het beroep van ambachtelijk korenmolenaar zit weer in de lift. In Nederland wordt op

ruim 50 molens graan gemalen. Toch zijn het vooral de vrijwilligers die de molens verzorgen en doen draaien, vooral op week-einden. Op de molendag waren in Groningen ruim dertig gediplomeerde vrijwillige molenaars in actie.

Er zijn in deze provincie drie stellingmolens, waar tot vrijwillig(st)er wordt opgeleid: de korenmolen te Bellingwolde, 'De Korenbloem' te Vriescheloo, beide eigendom van de gemeente Bellingwedde en 'De Onderneming' te Vierhuizen, eigendom van de Stichting Groninger Molenvrienden. Ook andere molens worden veel in de opleiding betrokken, om de vrijwilligers zoveel mogelijk met verschillende molentypes vertrouwd te maken.

De vrijwilliger zijn allen lid van onze vereniging.

Nu al tientallen hun opleiding met een diploma, uitgereikt op

De heer Clevering overhandigt Enna de traditionele groninger koek

een jaarvergadering van De Hollandsche Molen, afsloten, en bij een molen werden aangesteld, zijn vele molens op weekeinden vaak toegankelijk.

De vrijwilliger is daar dan aan te treffen.

B. Jongsma.

Lijst van draaiende en werkende molens op 9 mei

Aduard / Fransum	Poldermolen	Eolus
Bellingwolde	Korenmolen	Veldkamp's molen (nieuwe standaard)
Bourtange	Koren- pelmolen	De Jonge Hendrik
Den Andel	Koren- pelmolen	Joeswert
Feerwerd	Koren- pelmolen	De Meeuw
Garnwerd	Korenmolen	De Hoop
Garsthuizen	Koren- pelmolen	De Glimmer
Glimmen	Poldermolen	De Hoop
Haren	Korenmolen	Groote Geert
Kantens	Koren- pelmolen	Enterprise
Kolham	Korenmolen	De Hoop
Kropswolde	Korenmolen	Stormvogel
Loppersum	Koren- pelmolen	Hollands Welvaart
Mensingeweer	Koren- pelmolen	De Hoop
Middelstum	Korenmolen	(zeskant)
Niebert	Koren- pelmolen	De Westerse Molen
Nieuw Scheemda	Poldermolen	De Zwaluw
Nieuwe Pekela	Korenmolen	De Korenschoof
Noordlaren	Korenmolen	De Zilvermeeuw
Onderdendam	Poldermolen	De Biks
Onnen	Poldermolen	Windlust
Overschild	Korenmolen	De Helper
Paterswoldse Meer	Poldermolen	De Vier Winden
Pieterburen	Koren- pelmolen	De Grote Polder
Slochteren	Poldermolen	De Ruiten
Slochteren	Poldermolen	Meneersmeulen
Spijk	Poldermolen	Ceres
Thesinge	Koren- pelmolen	Germania
Vierhuizen	Korenmolen	De Onderneming
Visvliet	Korenmolen	Hilmahuistermolen
Vriescheloo	Poldermolen	De Korenbloem
Winschoten	Koren- pelmolen	Molen Berg
Winsum	Korenmolen	De Vriendschap
Winsum	Koren- pelmolen	De Ster
Woltersum	Zaagmolen	Fram
Zandweer	Korenmolen	Windlust
Zuidwolde	Poldermolen	Koningslaagte
Zuidwolde	Poldermolen	Phoenix of Krimstermolen
Zuidwolde	Poldermolen	't Witte Meulentje
Zuurdijk	Koren- pelmolen	De Zwaluw

We weten niet of deze lijst van draaiende en werkende molens in onze provincie op nationale molendag 1981 helemaal volledig is, wilt U ons eventuele aanvullingen laten weten? En stuurt U deze aanvulling ook even aan De Werkgroep Nat. Molendag,

Nic. Beetskade 40,
1817 EB Alkmaar.

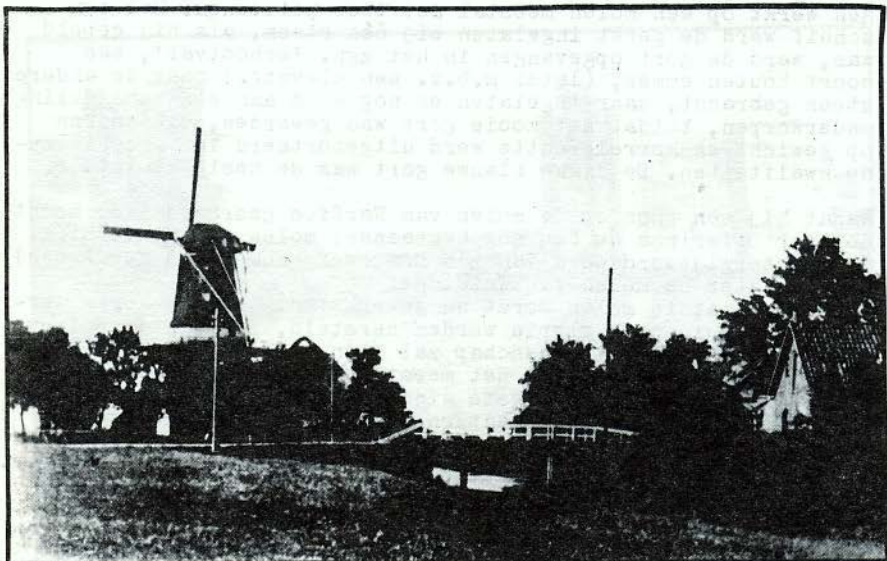
Gesprek met molenaar Offeringa

In onze serie over molenaars, molenmakers en andere mensen, die met molens te maken hebben, laten we deze keer de heer Offeringa aan het woord.

Om alvast een tipje van de sluier op te lichten: de heer Offeringa is begonnen als molenaar in Warffum. Hij stamt uit een echt molenaarsgeslacht. Z'n vader was molenaar in Westernieland en later in Warffum en z'n grootvader was molenaar in Bierum, dat was ongeveer omstreeks 1885.

Een broer van z'n vader was o.a. molenaar in Oosterwijtwerd. Op dit moment is de heer Offeringa met zijn zoon directeur-eigenaar van Offeringa's gortprodukten fabrieken, een bedrijf aan de Ulgersmaweg in Groningen, dat z'n produkten over de gehele wereld verkoopt.

Als kleine jongen raakte de heer Offeringa al gauw vertrouwd met het molenaarsvak. De molen in Warffum bediende ongeveer 25 boeren uit de buurt, die daar hun boerengemaal brachten. Behalve het molenaar-zijn, had de heer Offeringa ook een kleine boerderij met zo'n 200 varkens en enkele koeien.

De molen te Warffum

De produktie van gort was er eigenlijk maar een beetje bij. In Nederland consumeerde men niet zo geweldig veel. Zoals de heer Offeringa ook in ons gesprek opmerkte, wordt er in de zgn. rijke landen niet veel gort geconsumeerd. Eigenlijk is dat heel jammer, omdat bijvb. op het laboratorium van z'n tegenwoordig bedrijf is uitgezocht, dat gort het beste graanprodukt is, dat je kunt krijgen. En dan gaat het natuurlijk

minder om de zgn. parelgort, als om de ouderwetse 'blauwe gort', die je eerst een nacht in het water moet laten staan, voordat je hem kan bereiden. Die laatste soort wordt o.a. in Müsli verwerkt.

De oudere lezers zullen zich ongetwijfeld de ouderwetse gort met rozijnen kunnen herinneren en natuurlijk gortepap en karnemelkse pap.

Gort wordt gemaakt van gerst, dat gepeld wordt.

Op de windmolen gaat dat door middel van een snel ronddraaiende steen, meestal gemaakt van zandsteen (o.a. ook de zgn. Engelse steen), die de gerstkorrels met kracht tegen het 'pelblik' smijt. De korrels worden dus niet gemalen.

Het pelblik kunt U zich het best voorstellen als een soort kuip rondom de steen, gemaakt van stort, met daarin kleine gaatjes geslagen, van de buitenkant naar binnen, zodat de scherpe, omkrullende randjes van het blik aan de binnenkant zitten en dit als een soort kaasrasp werkt, die de gerst van z'n buitenste huid ontdoet.

Onder deze steen van ongeveer 30 à 35 cm dikte zat vroeger nog een (dunnere) steen, het zgn. 'doodbed'. Later werd dit meestal een dikke metalen plaat.

Gort pellen kan alleen met een fikse, liefst constante wind.

Men werkt op een molen meestal met twee pelstenen. Met een schuif werd de gerst ingelaten bij één steen, als hij gepeld was, werd de gort opgevangen in het zgn. 'schootvat', een soort houten emmer, (later m.b.v. een elevator) naar de andere steen gebracht, daar ingelaten en nog eens aan een behandeling onderworpen, totdat het mooie gort was geworden, die daarna op gewicht en korrelgrootte werd uitgesorteerd in verschillende kwaliteiten. De dikke blauwe gort was de beste kwaliteit.

Nadat hij een poos op de molen van Warffum gedraaid had, kocht de heer Offeringa de (nu nog bestaande) molen van Middelstum. Ook Oosterwiltwerd werd van z'n oom overgenomen (nu verdwenen) en nog later de molen van Wetsinge.

Aan deze laatste molen wordt nu gewerkt: hij zal op korte termijn geheel in oude glorie worden hersteld, zodat hij opnieuw een sieraad voor het landschap zal zijn.

Die laatste molen had ook het meest ingenieuze systeem voor het pellen. Het is de enigste windmolen met een koningspil, die beneden de pelzolder gaat en dan via een laag gelegen spoorwiel omhoog de pelstenen aandrijft.

In de oorlog waren alle zolders er uit. Die zijn er toen m.b.v. hout uit een kerk in gemaakt.

De man die er toen aan werkte, heeft z'n werk echter wegens geldgebrek niet af kunnen maken. Offeringa heeft de molen toen gekocht en het werk af gemaakt.

De bijzondere zaken aan deze pelmolen zijn, behalve de van onderen aangedreven stenen, ook de elevatoren onder de pelstenen. Deze molen heeft dus geen schootvaten, maar silo's boven de stenen met automatische schuiven.

De molen draaide maar rustig door, terwijl de ene silo leegliep en de gerst werd ingelaten en na bewerking weer naar de andere silo werd getransporteerd.

Zo werd de gerst ongeveer drie of vier keer rondgepeld.

De elevator voerde ook naar een zeef, een zolder lager, waar

het zeefhok stond. Daar werd de gort dan in kwaliteiten ingedeeld. De blauwe gort is de beste; des te meer je afpelt, des te mooier de gort lijkt qua kleur; ze verliest echter in voedingswaarde.

Toen de molens van Oosterwijtwerd en Middelstum werden overgenomen, meteen na de oorlog, draaiden die beide al elektrisch. In ongeveer 1930 was er voor de molen in Warffum een 60 pk tweecilinder Brons-motor gekocht. Zo'n sterke motor was in die tijd voor een molenaar geen gewone aanschaf. De motor heeft echter z'n dienst wel bewezen.

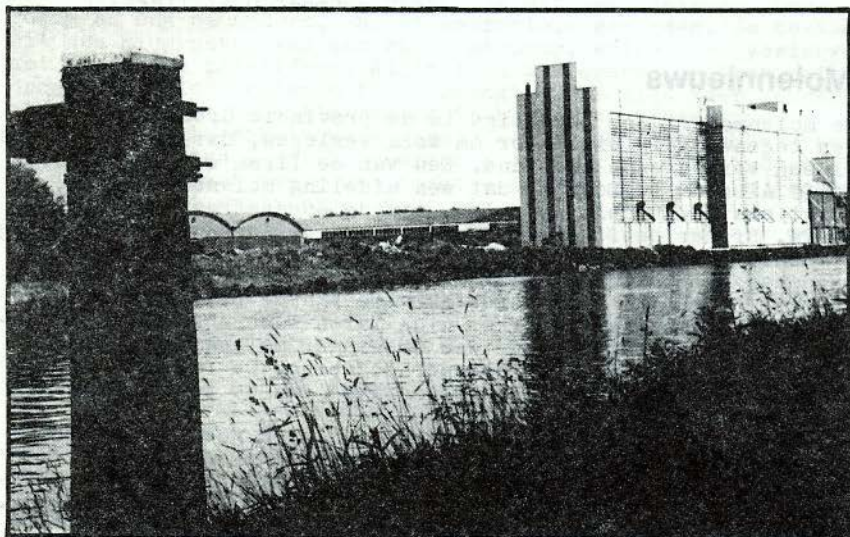
Er kon zowel het pelwerk, als de maalsteen mee worden aangedreven.

Het pellen werd ook gedaan door andere pellerijen, waarvan verscheidene voor Offeringa draaiden, in de 'bonnentijd', vlak na de oorlog. Op dat moment waren er ongeveer 28 pellerijen.

De molen van Den Andel is daarvan o.a. nog een voorbeeld. Deze molen is trouwens door Van der Veen van een oom van de heer Offeringa gekocht, die later naar Kommerzijl is gegaan en is later aan Tiddo Muda verkocht.

Met de molen van Wetsinge is ongeveer een tiental jaren gedraaid.

Vanaf 1957 is het bedrijf van de heer Offeringa gevestigd aan de Ulgersmaweg te Groningen.

De molen van Middelstum is aan de gemeente verkocht en de molen van Oosterwijtwerd is later gesloopt.

Doordat de heer Offeringa steeds meer klanten kreeg, ging het erg goed met z'n bedrijf. Ook handelt hij in graan, zodat z'n bedrijf tegenwoordig een bebouwde oppervlakte van 3,5 ha groot is. Er is plaats voor zo'n 40.000 ton graan. Het meeste van dat graan, bestemd voor de gortpellerij, wordt in het buit

land gekocht en daarvan wordt weer zo'n 90% geëxporteerd. Ook aan de heer Offeringa vroeg ik (evenals in de vorige Zelf-zwichter aan de heer Koning uit Peize) wat hij vindt van de Nederlandse tarwe. Volgens hem is daarvan ongeveer 65% 'bak-tarwe', bij een goede oogst. In de provincie Groningen vindt hij verschillen aanwezig in de tarwe, afhankelijk van de plaats waar ze gegroeid is, bijvb. tussen Zoutkamp en Roodeschool, het Oldambt, de Veenkoloniën of de Wolden. Het pellen van gerst vindt tegenwoordig natuurlijk niet meer met een steen plaats, alles gaat machinaal. De gort wordt over de gehele wereld geëxporteerd, terwijl de meeste grondstoffen geïmporteerd worden. Een van de nieuwste produkten van de heer Offeringa zijn de Müsli-produkten (Müsli is een van oorsprong Zwitsers ontbijt bestaande uit vlogkokende granen (5 soorten) met noten en vruchten). De graanprodukten daarvoor maakt de heer Offeringa en hij was zo vriendelijk, daarvan een zakje aan Uw redacteur mee te geven, die de Müsli natuurlijk onmiddellijk geprobeerd heeft. Het smaakte voortreffelijk en is daarbij nog erg gezond ook! Het is ongetwijfeld een goede vervanger voor brood, dat we in Nederland naar verhouding toch al (te) veel eten.

(red. D.J. Tinga)

Molennieuws

De molenmakerijen, gevestigd in de provincie Groningen, zitten tegenwoordig niet meer om werk verlegen, dat is zonder meer al een verheugende toestand. Een van de firma's, het bouwbedrijf Alserda te Doezum, dat een afdeling molenbouw heeft, werkt aan de zuidelijke molen, aan de Asserstraat in Norg. De fa. Bremer heeft de restauratie van de korenmolen 'De Lelie' te Eenrum nagenoeg voltooid. Nu is het karwei aan korenmolen 'Ebenhaëzer' te Enumatil sinds enige tijd ter hand genomen. Ook zal het begin van de restauratie van de poldermolen 'De Eendracht' niet lang meer op zich laten wachten. De fa. Doornbosch werkt momenteel aan twee Groninger molens: 'Aeolus' te Adorp en 'Wilhelmina' te Noorderhoogebrug. De fa. Roemeling & Molema heeft als karwei de restauratie van de poldermolen 'De Dellen' te 't Waar. We mogen zeggen, dat de provincie Groningen goed van molenmakers is voorzien, beter dan sommige andere provincies. Het is dan ook niet verwonderlijk dat sommige Groninger molenmakerijen buiten hun eigen provincie aan het restaureren zijn.

Dat er tegenwoordig ook in Groningen goed aan molens wordt gewerkt danken wij ook aan het I.S.P. (Interprovinciaal Structuurplan Noorden des Lands). Dankzij dit plan worden ook mid-delen ter beschikking gesteld voor de werkgelegenheid in de molenbouw. Dat geldt voor sommige restauraties en dat geldt ook voor een beperkt herstel. In het laatste geval wordt eenvoudig gesproken van de Klein-Herstel-regeling. We schreven hier al eerder over. Omdat de gewone subsidieregeling voor het jaarlijkse onderhoud niet

toereikend is kan die Klein-Herstel-regeling soms uitkomst bieden. De subsidieregeling gaat tot een maximum-besteding van f 25.000,-. Dat betekent dat een molen b.v. van een nieuwe spruit en/of staart kan worden voorzien. Je kunt zelfs een te oud geworden roede door een nieuwe vervangen, aangekleed en wel. Dat heeft de gemeente Baflo onlangs laten doen aan De Jonge Hendrik te Den Andel. Daar kwam onlangs een nieuwe roede in, compleet met zelfzwichting, verdekking en remkleppen. De molenaars aan deze molen, Tiddo Muda en Theo Asselman, zijn er mee ingenomen.

Een dergelijke gang van zaken mogen we ook verwachten met de koren- en pelmolen 'De Leeuw' te Oldehove. De molenaar Reitsema kon voor deze molen door bemiddeling van onze vereniging een pelcontract krijgen. Nu is er sindsdien al veel en druk gepeld. Door dit zware werk zijn inmiddels de staven en kammen aan vervanging toe gekomen. Ze waren niet van azijnhout; nu zullen er weer azijnhouten kammen in komen. Soms bleek te kunnen worden geput uit bestaande voorraad, maar de meeste molmakers zitten of zaten zonder azijnhout. Vervangende houtsoorten zijn bijv. steenbeuk, acacia en groenhart. Die soorten zijn echter bij pelmolens geen duurzame vervanging van azijnhout.

De andere korenmolens in Oldehove is de 'Aeolus'. Helaas is deze molen ernstig in aanzien achteruit gegaan. Een van de roeden ging tijdens storm aan het begin van dit jaar knikken. Deze roede en ook de andere, was al waardeloos geworden. Ze bestaan uit een middenstuk van een oude Potroede, welke zijn verlengd met aangelaast plaatijzer. Al in 1976 adviseerde de Provinciale Groninger Molencommissie tot vervanging. Er zijn meer gebreken aan de 'Aeolus'. Vochtwerking is hier niet vreemd aan. Het achtkant is enkelvoudig gepotdekseld. Aan een dubbele bekleding, eventueel met bijvoorbeeld ademend plastic tussen de beide lagen, moet verre de voorkeur worden gegeven. De gemeente heeft een restauratieplan aanhangig gemaakt.

Van de molens die dankzij de Klein-Herstel-regeling ook worden verbeterd, noemen wij de korenmolens 'Veldkamps Molen' te Bellingwolde, die een nieuwe roede zal krijgen, ook al ter vervanging van een oude Potroede met aangelaaste einden; de zeskante koren-molen te Niebert (uitvoerige verfbeurt), 'De Onderneming' te Vierhuizen en 'de Helper' aan het Paterswoldse Meer.

We hopen dat we met de Groninger molens nog eens zo ver komen, dat je moet spreken van onderhoudsbeurten en niet van het aanpakken van krepeergevallen. Bij het uitblijven van kleiner of groter onderhoud kom je tot een krepeergeval. Daarom raden we de moleneigenaren wederom aan, gebruik te maken van de bestaande onderhoudsregelingen. Voor de Klein-Herstel-regeling kan men zich verstaan met de eerste afdeling van de Provinciale Griffie (tel. 050 - 164798). De formaliteiten verlopen vlot en gemakkelijk; op aanvraag wordt U een formulier toegezonden.

Bekende krepeergevallen zijn momenteel 'Eva' te Usquert en 'Fortuna' te Noordhorn. Gelukkig zijn beide dorpen zich er van bewust dat de toestand onverteerbaar is. Er werd en wordt actie gevoerd en krantenberichten daarover zullen U wel niet zijn ontgaan. De betrokken gemeentebestuurders en de actievoerders

vinden een goed oor bij de gedeputeerde Ina Martens, voorzitter van de Provinciale Groninger Molencommissie. Schoolkinderen in Usquert hielden een leuke optocht met borden met onder meer de leuzen: 'Ina redt Eva' en 'Maak van Adam geen weduwnaar'. 'Eva' stond op de nominatie om met I.S.P.-geld gerestaureerd te worden.

Tot groot ongenoegen van de gemeente en van het provinciaal bestuur werd de bestemming van dit I.S.P.-geld door C.R.M. plotseling zonder opgave van redenen gericht op een ander doel, te weten de nieuwbouw van 's Lands Huis te Bourtange. Naar verluidt zal deze ingreep niet noodlottig worden voor Eva, want naar alle waarschijnlijkheid mag alsnog een subsidietoekenning tegemoet worden gezien.

Laten we eindigen met de melding van een nagenoeg voltooide restauratie, die van 'De Hoop' te Kropswolde. Molenaar E.D. Pot van Nieuwe Pekela zal deze grondzeiler als produktiemolen laten draaien. Dat deed deze molen dan ook al op Nationale Molendag. Wel een totaal andere kijk voor de omgeving en voor de vele voorbijgangers en bezoekers na al die jaren van verwaarlozing!

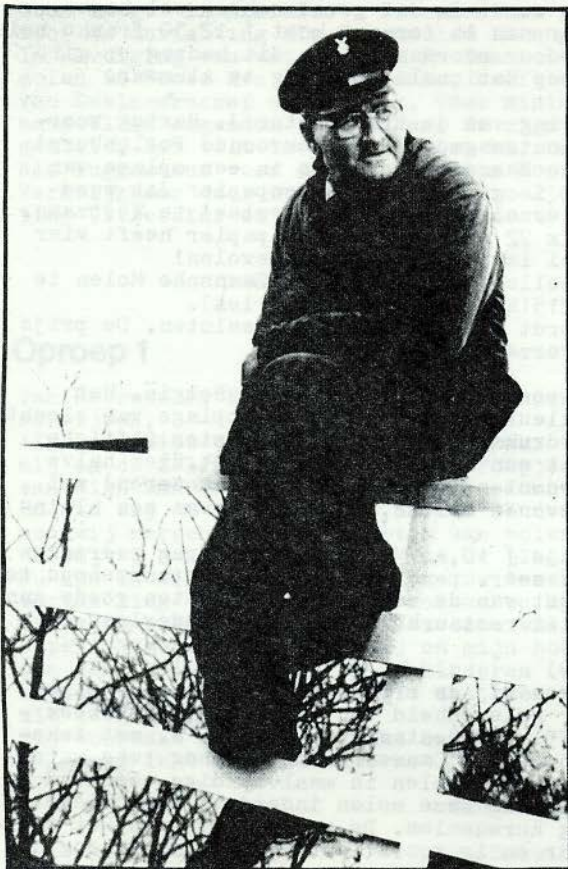
Op deze foto is Molenmakerij Roemeling & Molema nog bezig met schilderwerk. U ziet, dat de molen nu is uitgerust met fok-wieken.

Nog een kort bericht: We konden de hand leggen op de ligger van een handmolen, in gave toestand, voorzien van het jaartal 1707. Schenker is de heer C. Wieringa uit Uithuizen. Ons lid P. van Dijken attendeerde ons op de steen, die vele jaren als playeidsel heeft gediend. Gelukkig lag daarbij de onderkant naar boven!

De steen zal voorshands worden opgeslagen en opgesteld in onze lesmolen 'De Onderneming' te Vierhuizen.

Wie meer weet ons met oude molenspullen te verrijken?

Ode aan een instructeur

Een foto van Dijk, instructeur en molensliefhebber. Het lijkt eenvoudig, maar achter het instructeurschap en het liefhebberen gaat veel meer schuil. Er zullen niet veel molenaars in den lande zijn, die hem niet kennen. Gezien zijn enorme praktische kennis van molens is dat ook niet verwonderlijk. De cursusgroep van vrijdagmiddag vond dan ook, dat er wel eens een foto van Dijk in de Zelfzwichter kon. Veel mensen zullen de houding herkennen: nonchalant zittend op de balie, zonder daarbij de veiligheid uit het oog te verliezen, een sigaret is het enige wat nog ontbreekt. Een ode aan de man die zich voor 110% inzet voor het behoud van de molens.

De vrijdagmiddag cursusgroep, namens deze, Herman Schippers.

Over molenverzamelingen

In deze vaste rubriek behandelt de heer C.E. van der Horst recentelijk verschenen publicaties op molengebied.

1. De Werkgroep Nationale Molendag van de Vereniging De Hollandse Molen heeft uitgegeven een computerlijst van het Nederlandse windmolenbestand per provincie en alfabetisch op plaatsnaam.

Men begint met het nr. en de blz. van het laatst uitgegeven molenboek, dan volgt de eventuele naam van de molen, vervolgens de plaats, dan de gemeente, het bouwjaar en het type, daarna de functie, waarbij het opvalt dat men niet het woord poldermolen gebruikt, maar het oude watermolen, dan volgt de vlucht van het wickenkruis en tenslotte de naam van de eigenaar. In het voorwoord wordt de lezer er op gewezen, dat de nu verzamelde computer-gegevens ook in andere volgorde kunnen worden opgeschreven. De prijs wordt in dat geval echter wel hoger. Het boekje iets kleiner dan A4 formaat kost f 12,50 franko huis en kan worden besteld door overmaking van dit bedrag op giro 29C3693 t.n.v. Werkgroep Nationale Molendag te Alkmaar.

2. Een fraaie pentekening van de illustrator J. Hartog voorstellende de paltrok houtzaagmolen 'De Gekroonde Poelenburg' aan de Zaanse Schans te Zaandam verscheen in een oplage van 500 stuks. De tekening is gedrukt op lomp papier dat werd vervaardigd in de papiermolen 'De Schoolmeester' te Westzaan. De afmetingen zijn 62 x 72 cm en het dikke papier heeft vier schepranden. Het geheel is heel fraai. Aanbevolen! Verkrijgbaar door te bellen met de Ver. De Zaanse Molen te Zandijk (tel. 075 - 215148, Dhr. Jaap de Vries). Een acceptgirokaart wordt bij de zending ingesloten. De prijs is f 29,50 exclusief verzendkosten.

3. Ook een heel mooie poster is uitgegeven in België. Het gaat hier om een driekleuren zeefdruk in een oplage van slechts 150 exemplaren. Iedere druk is genummerd. De poster (affiche zeggen de Belgen) bevat een tekening van een met vier halve zeilen malende standerdmolen te Huise (Oost-Vlaanderen) met daaronder de tekst: 'Levende molens, werktuigen van een kleinschalige economie'. Franko thuis is de prijs f 10,-. Men kan dit bedrag overmaken op giro 1918320 t.n.v. secr. penn.m. Ver. voor Natuurbehoud te Roosendaal. De opbrengst van de zeefdrukken komt ten goede aan een nog nader te bepalen restauratie-object in Nederland of Vlaanderen.

4. Uit Limburg ontvingen wij de brochure 'Caumerbeek - Olie-molen' een uitgave ter gelegenheid van de schone Caumerbeek - Heerlen, 5 oktober 1979. Het bestaat uit 27 pag.'s. met tekeningen van J. Driessen. Op de Caumerbeek staan nog twee watermolens waarvan alleen de Olie-molen in maalvaardige toestand is gerestaureerd. Tot 1905 was deze molen inderdaad een oliemolen maar nadien alleen nog korenmolen. De beschrijving in het boekwerkje is goed leesbaar en is vooral aardig uit milieu-oogpunt. Voor wat betreft de molens geeft het echter weinig informatie. Als U toch bent geïnteresseerd: U kunt het bestellen door overmaking van f 6,45 naar postgiro 24 05 038 t.n.v. de VVV, Stationsplein 4 te Heerlen met vermelding op het strookje: 'Boekje Caumerbeek'.

5. 'Wind Water Ros Molens te Tienen' een Belgische uitgave samengesteld door H. Holemans en W. Smet. Er wordt een kort overzicht gegeven van alle soorten molens in Tienen in 1832 (32 molens). Van de molens die nu nog in Tienen staan, wordt even-

eens een kort historisch overzicht gegeven. Er blijkt uit, dat er nu nog oliemolens in werking zijn! Het boekje telt 32 pag's en is schaars geïllustreerd. Het is verkrijgbaar door overmaking van f 9,50 op de Belgische girorekening 000-0639509-85 van 'Ons Molenheem', Pastorijstraat 1, 2770 Nieuwkerken/Sint Niklaas.

6. Veel aandacht is besteed in de Nederlandse media aan de heropbouw van de nagenoeg verdwenen grondzeiler korenmolens 'De Oude Knecht' in Akersloot. De molen kan nu al weer draaien maar voor de inrichting als korenmolen is nog geld nodig. In navolging van wat de Ver. De Zaansche Molens voor de oliemolens De Bonte Hen heeft gedaan, heeft men ook hier Certificaten van Deelnemerschap uitgegeven. Voor minimaal f 25,- kan men zo'n aandeel in eigendom verkrijgen. Ze zijn genummerd en op naam gesteld. Het telt 14 pagina's met bijzonder fraaie foto's. Als ruggeleuning voor de enthousiaste Noord Hollanders aanbevelen! Verkrijgbaar door overmaking op giro 2503181 t.n.v. de Stichting Uitgeester en Akersloter Molens te Uitgeest.

C.E. van der Horst
Juni 1981

Oproep 1

Van Mevrouw F. Bazuin - Haring ontvingen wij het navolgende schrijven.

'Ik weet niet of het mogelijk is, maar misschien wilt U voor mij in de Zelfzwichter wel een oproepje doen. Door het beroep van mijn man (hij is bloemkweker), kunnen wij nooit met vakantie. En als wij 's zondags eens met de kinderen uit rijden gaan, kunnen wij nergens ansichtkaarten van molens en kerken etc. kopen, en bijv. ook geen stickers van de plaats waar we zijn. Nu zou ik willen vragen wie van Uw lezers kaarten voor mijn verzameling van Nederlandse molens en Nederlandse kerken, of stickers hiervan, heeft en deze zou willen sturen. Hopelijk kunt U wat voor mij en mijn hobby doen. Zelf heb ik ook een full-time baan om de kinderen (wij hebben er drie) te kunnen laten leren. Er blijft dus niet veel tijd over om uit te gaan.

Bij voorbaat mijn hartelijke dank voor de moeite.
Ook wens ik U veel sterkte met Uw vereniging.'

Hoogachtend,

F. Bazuin - Haring
Esweg 58
9761 ES Eelde.

Oproep 2

Dit is het vervolg van de lange lijst met molen- en plaatsnamen, zoals die ook al in de vorige Zelfzwichter stond.

De bedoeling is, dat, mocht U meer weten over onderstaande molens, U deze gegevens kunt sturen aan de heer P. van Dijken te Uithuizen. Z'n adres staat onder dit artikel. Waren we vorige keer geëindigd met de molen van Noordwolde, we beginnen nu met:

Okswerd - gem. Zuidhorn	Poldermolen van polder Eldersveld, later verenigd met polder Zwakkenburg en en Graene polder van Okswerd
Oldehove	Alle molens
Oldekerk	Idem
Onderdendam	Idem
Onstwedde	Korenmolen aan de Huttenstreek
Oosterwijtwerd	Poldermolen Achterhalte n.o.-zijde
Oostwold/ gem. Midwolda	Poldermolen
Oostwold/ gem. Leek	Poldermolen 0,8 km ten nrd. van de kerk
Oostwolderpolder (gem. Nieuwolda)	Poldermolen van polder de lage Meeden
Opende	Koren- en poldermolen van de Oostwolderpolder.
Oterdum	Alle molens
Oude Pekela	Poldermolens
Oude Schans	Alle molens
Overschild	Korenmolens
Pieterburen	Spinnekop-poldermolen (1931 verdwenen)
Pieterzijl	voorgangers van de huidige molen
Ten Post	Korenmolen en poldermolen van polder de Lauwers
Roodeschool	Spinnekop Huisbuurtster-polder
Schaaphok	Tweede korenmolen
	Poldermolens van van de polder Het Lage Land
	Voorm. oude molen van de Rijpmampolder en de Meenteschaar
Scharmer	Poldermolens polders a t/m f.
Scheemda	Oliemolen (nu in Vriescheloo) en Poldermolens polder d en Oosterse Molenpolder
Scheemderzwaag	Poldermolen 'De Verloren Zoon'
Schildwolde	Poldermolens van Overschildjer-polder
	„ „ Schildjer-polder
	„ „ De Bovenvennen
	„ „ Onderafd. v. Zandwerf-
Siddeburen	polder en de Uiterbuurtstermolenpolder
	Korenmolen in buurtschap de Zanden
	Poldermolens v. Noorder- en Zuider
	Siddebuiltsterpolder, Grote Oostwolder
	polder, Zuider-polder in de Oostmeren
Slochteren	Korenmolens en Poldermolens 2,1 km w.z.w. van de kerk
	Langewijk 0,15 km ten z. kruispunt
	3,6 km w.n.w. Hooge Huis
	molentje, herbouwd op de Docterspolder te Stedum
Stadskanaal	Korenmolen
Statenzijl	Poldermolen van de Stadspolder
Stedum	Voorganger van de Zilvermeeuw
Stroobos	Alle molens
Termunten	Zaagmolens en Poldermolens
Thesinge	Alle molens
Ti. nallinge	Poldermolen v. polder 7

Tjucnem	Poldermolen van de Tjuchemerpolder
Tolbert	Alle molens
Uithuizen	Korenmolen 1,3 km ten w. van de kerk aan de z.-zijde van de Usquerderweg
Ulrum	Poldermolen van de Noorderreitdieps- polder
Usquert	Korenmolen 1,8 km ten w. station, n.-zijde van de Hoofdweg
Veendam	Molen 'Apollo', (later n. Noord Sleen)
Vierhuizen	Alle molens
Visvliet	Poldermolens van de Westpolder, de Vierhuisterpolder en Polder 18
Vlagtwedde	Alle molens
't Waar	Twee korenmolens (niet die van Houwen)
Wagenborgen	Alle molens
Warffum	Korenmolen en Poldermolen 1,5 km ten n.o. van het dorp
Wedde	Poldermolens
Wedderbergen	Idem
Weiwerd	Poldermolens, onderdelen v. polder
Westerbroek	Weddermarke
Westeremden	Poldermolen van 'polder Weiwerd
Westerlee	Poldermolens
Wetsinge	Poldermolen polder Pleizier
Wildervank	Standerd- en Poldermolens
de Wilp	Poldermolen van de Wetsinger Meeden
Winschoten	Alle molens
Woldendorp	Poldermolen polder 9
Wolfsbarge	Alle molens te W.-diep, W.-zijl, en
Woltersum	Winschoten zelf
't Zandt	Voorm. Spinnekop
Zevenhuizen	Poldermolens
Zomerdijk/ gem. Delfzijl	Korenmolen o.-zijde Lustige Maar
Zuidwolde	Poldermolen polder 8
Zuidhorn	Korenmolen v. Van Dijk
	Alle Molens.
	Twee poldermolens
	Poldermolen polder Het Paeltje
	Koren- of pelmolen, 0,2 km o.z.o. van de kerk
	Poldermolen Fanerpolder
Zuidwolde	Korenmolen
	Poldermolens Westpolder

Het adres waar U Uw reacties aan kan sturen is:

P. van Dijken
Schoolstraat 41
9981 AL Uithuizen. Tel. 05953-3028

Tipvane

De laatste jaren richt het windenergie onderzoek in Nederland zich naast de technische optimalisatie, vooral op het ontwikkelen van fundamentele vernieuwingen om het vermogen van windmolens te vergroten en de zgn. theoretische limietwaarde van Betz (waarbij er van wordt uitgegaan, dat onder de meest ideale omstandigheden niet meer dan ongeveer 60% van de in de wind aanwezige energie daaraan kan worden onttrokken d.m.v. conventionele windmolens) te doorbreken.

Eén der meest veelbelovende projecten daarbij is het 'tipvane-project', gebaseerd op een vinding van dr.ir. Th. van Holten van de afdeling der Luchtvaart- en Ruimtevaarttechniek van de TH Delft. Vermogensvergroting zou kunnen door 1) per tijdseenheid meer lucht door de molen te laten stromen, 2) de aanwezige energie beter af te tappen.

In het door dr. Van Holten ontwikkelde tipvane-systeem worden beide genoemde vermogensvergroterende effecten met één enkele kunstgreep gerealiseerd. Tipvanes zijn kleine vaantjes, die aan het einde van de turbinebladen van een moderne windmolen, dwars daarop zijn aangebracht. Deze vaantjes hebben de vorm van een vliegtuigvleugel en wekken een stabiele ring van 'luchtwervels' achter de bladen op. Hierdoor stroomt meer lucht door de molen. Op de TH in Delft heeft men in de windtunnel aangetoond, dat de hoeveelheid lucht, die door de molen stroomt, hiermee vier keer zo groot kan worden als op een conventionele molen.

Het vermogen in theorie dus ook, echter, door de wrijvingsweerstand neemt het vermogen slechts met een factor 2,5 toe.

Een tweede vermogensvergroting treedt op, door het uitwaaien van de lucht achter de turbine.

Binnen dat 'zog' heeft de lucht nog slechts een kleine snelheid, terwijl daarbuiten lucht stroomt, waaraan geen energie door de turbine is onttrokken.

Deze beide luchtstromen mengen zich enigszins met elkaar in het gebied achter de turbine, met als resultaat, dat het zog door de buitenstroming wordt meegesleept.

Dit werkt als een pomp, die de lucht nog eens extra door de molen zuigt. Volgens de theorie over het verschijnsel kan het effect een zeer grote bijdrage aan de vergroting van het vermogen leveren, met name wanneer de menging van de twee luchtstromen d.m.v. kunstgrepen kan worden geïntensiveerd.

Ruwe schattingen voorspellen, dat bij intensieve menging het vermogen met een factor 8 à 10 kan worden vergroot.

De ontdekking van het 'ejector-verschijnsel' kan dan ook met recht als een doorbraak bij het wind-energie onderzoek worden beschouwd.

Dit stukje is gedeeltelijk overgenomen uit de Nederlandse Staatscourant van woensdag 20 mei j.l.

Deze Staatscourant is zeker lezenswaardig voor iedereen die in de toepassing van windenergie geïnteresseerd is, omdat er behalve het hierboven aangehaalde artikel, ook enige andere artikelen over de toepassing van windenergie in staan.

Het is in elk geval een teken van de vernieuwde belangstelling, die er voor de toepassing van windenergie bestaat. Wie weet brengt dit ook een hernieuwde belangstelling voor het gebruik van de oude windmolens (bijv. voor polderbemaling) met zich mee!

ondergetekende,

naam:

adres:

postcode:

woonplaats:

meldt zich aan als lid van de vereniging
vrienden van de groninger molens
tegen een jaarlijkse contributie van f15,-

handtekening:

**vereniging vrienden van
de groninger molens**

postbus 213

9700 AE groningen

wordt ook lid!

U kunt Uw bijdrage voldoen op girorekening nummer 3866054 t.n.v.
penn.mr. van de vereniging vrienden van de groninger molens,
dhr. J. van Dijk, Maluslaan 100, Groningen.

En vindt U het jammer, deze Zelfzwichter te verknippen, dan is
een telefoontje ook voldoende. U kunt ons bereiken op de nummers:
05903-1722, (U krijgt dan dhr. Dijk aan de lijn), 050-778633,
(het telefoonnummer van de penningmeester van de vereniging,
dhr. J. van Dijk).

